

Барановський О.І.,

доктор економічних наук, професор,
заслужений економіст України,
завідувач відділу досліджень розвитку
та регулювання фінансових ринків
ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”

СТІЙКІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Уточнено тлумачення стійкості банківської системи та її співвідношення з такими ознаками, як стійкий розвиток, стабільність, економічна рівновага, фінансова міцність та надійність. Наведено підходи до оцінки рівня стійкості банківського сектору вітчизняної економіки та визначено її кількісні параметри.

The author specifies interpretation of such notion as banking system stability and its correlation with such characteristics as stable development stability, economic balance, financial strength and reliability; demonstrates approaches toward estimating the stability level in the banking sector of Ukraine's economy; and determines its qualitative parameters.

Дослідження питань стійкості банківської системи є важливим елементом загальноекономічного аналізу. Тим більше, що домінуюче становище банківського сектору в системі фінансового посередництва в Україні зумовлює спрямованість основних ризиків, що загрожують фінансовій стійкості, саме на банківську систему. Проблема забезпечення стійкості банківської системи України, зважаючи на реалії сьогодення й доступні для огляду перспективи, є дуже актуальною. Стійке функціонування банківської системи має непересічне значення для забезпечення поступального соціально-економічного розвитку в Україні, мінімізації фінансових ризиків для всіх учасників розрахунків, скорочення неплатежів, активізації кредитних відносин, незмінності інвестиційних та ощадних стратегій економічних агентів, зростання добробуту населення, а відтак — підвищення ефективності економічних процесів в Україні.

Забезпечення стійкості банківської системи України передбачає уточнення теоретичних засад її формування; дослідження чинників, що зумовлюють і характеризують стійке функціонування банківського сектору; визначення реального рівня забезпечення стійкого розвитку сукупності банківських інститутів; розробку й реалізацію комплексу заходів, спрямованих на дотримання належних кількісних та якісних параметрів такої стійкості.

Формування теоретичних засад стійкості банківської системи — складний процес, який має передбачати надання чіткої відповіді на такі запитання: стійкість яких елементів банківської системи необхідно забезпечувати? Що брати до уваги: окремі банківські інститути, банківську систему в цілому чи сукупність комерційних банків? Яким чином відбувався генезис поняття “стійкість банківської системи”? В чому полягає внутрішня єдність і відмінність понять “стійкість”, “стійкий розвиток”, “стабільність”, “економічна рівновага” і “надійність” бан-

ківської системи? Які характеристики (що відображають кількісні чи якісні зміни в діяльності банків) є більш значущими у визначенні ступеня стійкості національної банківської системи? Де межа справжньої стійкості банківської системи, а де стан її нестійкої рівноваги? Які структурні складові змісту стійкості банківської системи слід виокремлювати і яка їх ієрархія? Якими є чинники стійкості функціонування банківської системи? Які ризики спричиняють нестійкий розвиток банківської системи? В чому полягають мета та основні завдання оцінки стійкості банківської системи та які методичні підходи щодо цього слід застосовувати? Які рівні стійкості банківської системи можна виокремити? На основі яких критеріїв і показників можна оцінити стійкість банківської системи? Якими мають бути принципи і механізми забезпечення й підвищення стійкості окремого банку і банківської системи в цілому?

Проведені дослідження розкривають діалектичну модальність¹ поняття стійкості системи як такої та доводять системне походження поняття стійкості банківської системи. При цьому найскладнішою проблемою в такому напрямі досліджень можна вважати логічно обґрунтоване суміщення стрижневих положень загальної теорії систем та уявлення про стійкість банківської системи. В контроверзах² сучасних досліджень надмірна увага приділяється питанням автономності поняття стійкості банківської системи, тоді як його зміст та сутність щоразу набувають різнохарактерної конкретизації. Натомість досліджуване поняття можна зобразити у вигляді дедуктивного переходу від загального (загальна теорія стійкості) до часткового (стійкість банківської системи) та послідовного злиття їх функціональних властивостей в єдиному теоретико-методологічному підході.

Доцільно розглядати стійкість банківської системи в цілому і стійкість банківського сектору як “другого рівня” банківської системи, з одного боку, і елементу фінансової системи країни — з другого. Проте в економічній і правовій літературі, наукових дослідженнях, а також нормативних актах Національного банку України з проблеми стійкості банківської системи, домінує підхід до забезпечення останньої на основі забезпечення стійкості окремих комерційних банків.

З огляду на це слід зауважити, що за всієї значущості дотримання стійкості окремих банків акцентування уваги лише на цьому спричиняє ігнорування всього розмаїття взаємозв'язків банківського сектору в контексті відтворювальних відносин в цілому, а відтак — сприяє стану перманентної нестійкості і продукуванню кризових явищ.

Характерною ознакою сучасних досліджень з оцінки та аналізу стійкості банківської системи є істотна розбіжність у визначенні ключових понять. Так, проблема достовірного визначення справжньої сутності багатоаспектного, апіорі агрегативного, поняття стійкості банківської системи є прикладом значної суперечливості

¹ Модальність — категорія, що виражає ставлення автора до змісту висловлювання, ставлення останнього до дійсності.

² Контроверза (франц. *controverse*) — розбіжність, відмінність, спірний випадок, питання.

поглядів вітчизняних дослідників. А втім, кількісне поширення таких неточних і нетотожних терміновтворень спричиняє методологічну некоректність і не сприяє якісному вдосконаленню подальших досліджень з цієї проблематики.

Проблематика економічної рівноваги, стабільності та стійкості посідає чільне місце в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених. Причому в економічній теорії особлива увага концентрується на концепції економічної рівноваги, де стійкість розглядається як одна із складових³. Натомість у прикладних дослідженнях більшою мірою наголошується на стійкості та надійності⁴.

При цьому різні наукові школи обґрунтовували свої концепції макроекономічної рівноваги. Найвідомішими концепціями є: “Економічна таблиця” відтворення Ф. Кене; схеми простого і розширеного суспільного виробництва й обігу К. Маркса; модель загальної економічної рівноваги в умовах дії закону вільної конкуренції Л. Вальраса; модель короткострокової економічної рівноваги Дж. Кейнса; модель рівноважної економіки, що розширюється, Дж. Неймана.

У багатьох визначеннях стабільності стійкість є неодмінною складовою. Так, термін “стабільний” тлумачиться як міцний, стійкий, постійний⁵; стійкий, постійний, що затвердився на певному рівні, не мінливий⁶. Натомість А. Юданов зауважує, що стабільність як здатність перебувати в привілейованому, відносно менш уразливому становищі під час криз та здатність їх переборювати є ознакою стійкості⁷.

Часом в економічній літературі поняття “стійкість” ототожнюється з поняттями “стабільність”, “надійність” і “рівновага”, а його фінансова складова — з поняттями “фінансова стабільність”, “фінансова сталість”, “фінансова рівновага”, “фінансова спроможність”, “фінансова міцність”, “платоспроможність”, “ліквідність” і “кредитоспроможність”, “ринкова стійкість”, “економічна спроможність”, “економічна стійкість”, “виробничо-фінансова стійкість”, “організаційно-фінансова стійкість”, “фінансово-економічна стійкість” тощо.

Скажімо, Г. Фетисов зазначає, що стійкість банку з економічної точки зору слід розглядати в значенні його стійкої рівноваги, або стабільності⁸. На думку

³ Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег. — М.: Прогресс, 1978; Кенэ Ф. Избранные экономические произведения: Пер. с франц. — М.: Экономика, 1966; Нейман Дж. Теория самовоспроизводящихся автоматов: Пер. с англ. — М.: Мир, 1971; Полтерович В.М. Экономическое равновесие и хозяйственный механизм. — М.: Наука, 1990; Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал. — М.: Прогресс-Универс, 1993.

⁴ Бельх Л.П. Устойчивость коммерческих банков. Как банкам избежать банкротства. — М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1996; Живалов В.Н. Финансовая система России: эффективность и устойчивость коммерческих банков. — М.: Экономика, 1999; Фетисов Г.Г. Устойчивость коммерческого банка, рейтинговые системы ее оценки. — М.: Финансы и статистика, 1999; Юданов А. Секреты финансовой устойчивости международных монополий. — М.: Финансы и статистика, 1991.

⁵ Ожегов С.И. Словарь русского языка. — М.: Русский язык, 1983. — С. 677.

⁶ Финансово-кредитный словарь. — М.: Финансы и статистика, 1983. — С. 322.

⁷ Юданов А. Секреты финансовой устойчивости международных монополий. — М.: Финансы и статистика, 1991.

⁸ Фетисов Г.Г. Устойчивость коммерческого банка, рейтинговые системы ее оценки. — М.: Финансы и статистика, 1999. — С. 17.

В. Живалова, термін “стійкість” частіше використовується в значенні “стабільність, рівновага”⁹. Натомість визначається стабільність і як домірність чинників, що зберігається протягом часу”¹⁰.

О. Крухмаль наголошує, що стабільність і стійкість як характеристики якості банківської системи достатньо близькі поняття. Та на відміну від стійкості, яка передбачає здатність системи протистояти силі, стабільність акцентує увагу на здатності до постійного відтворення. Як банк, так і банківська система стійкими стають завдяки своїй стабільності. Стабільність — це постійна якісна характеристика, стійкість — це те, що здобувається, змінюється в процесі функціонування¹¹.

Автор поділяє думку І. Ларионової¹² про те, що слід розмежовувати поняття стабільності, стійкого розвитку та стійкості, оскільки стабільність — багатогранне поняття, що характеризує якісний стан системи в динаміці; стійка рівновага — одна із складових стабільності, а стійкість більш вузьке поняття стосовно попередніх.

Поняття стійкості і стійкої рівноваги застосовуються щодо складних систем. Це виправдано стосовно економіки в цілому і банківської системи зокрема. Зважаючи на те, що час є активним системоутворювальним і системоруйнуючим чинником, визначення поняття стабільності банківської системи є теоретичною проблемою, яка має велике практичне значення.

Стабільність банківської системи можна визначити як здатність протистояти зовнішнім та внутрішнім впливам, зберігаючи стійку рівновагу і надійність протягом часу. Інакше кажучи, стабільність має дві важливі характеристики: стійку рівновагу (збалансований стан, за якого відсутня тенденція до зміни) і надійність.

Стосовно банківської системи стійку рівновагу можна визначити як здатність системи виконувати властиві їй функції та операції, за умови дотримання її цілісності й фінансової стійкості її елементів, що дає змогу системі після впливу зовнішніх та внутрішніх сил повертатися до стану рівноваги. Стійкість є більш вузьким поняттям, оскільки на конкретний момент часу (в статистичній чи порівняльній статистиці, що ґрунтується на історичних даних, визначає здатність системи виконувати властиві їй функції і відповідати основним нормативним показникам. Під час аналізування стійкості визначальним є внутрішній час, сучасне і минуле. З цього випливає, що стійкість банківської системи можна оцінити лише в

⁹ Живалов В.Н. Финансовая система России: эффективность и устойчивость коммерческих банков. — М.: Экономика, 1999. — С. 69.

¹⁰ Юданов А. Секреты финансовой устойчивости международных монополий. — М.: Финансы и статистика, 1991. — С. 73.

¹¹ Крухмаль О.В. Оцінка фінансової стійкості на підставі визначення критеріїв динамічної стабільної діяльності банку // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 9. — С. 45–46.

¹² Ларионова И.В. Стабильность банковской системы в условиях переходной экономики. Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук. — М., 2001. — С. 34–36.

імовірнісній формі, оскільки оцінка проводиться в статистиці чи порівняльній статистиці і не враховує можливий вплив зовнішніх та внутрішніх чинників на внутрішній стан у майбутньому. Негативний вплив зовнішніх чинників визначає ступінь банківської нестійкості чи крихкості. Це доводить, що ототожнення понять стійкості і стійкої рівноваги не виправдане.

За всієї подібності термінів “надійність” банківської системи і “стійкість” банківської системи вони не є тотожними. Внутрішньо їх об’єднує те, що й перша, і друга характеристики виражають якісний стан банківської системи, її внутрішню структурну збалансованість між сукупними активами і пасивами, ліквідністю і дохідністю, умовами діяльності комерційних банків і рівнем їх менеджменту тощо. Водночас ці поняття різняться, оскільки визначають різні рівні й аспекти якісного стану банківської системи. Якщо надійність банківської системи ґрунтується насамперед на інституті довіри вкладників, інвесторів, кредиторів, позичальників, банківських службовців, а відтак є радше суб’єктивною характеристикою банківського сектору національної економіки, то стійкість банківської системи — об’єктивне віддзеркалення статус-кво у ній з урахуванням стану збалансованості всіх її структурних елементів, що свідчить про здатність виконання нею свого функціонального призначення. Більше того: стійкість банківської системи первинна стосовно поняття “надійність банківської системи”. Стійкою може бути лише надійна банківська система. А надійна — це не завжди стійка банківська система.

Нерівнозначним є і ставлення дослідників до сутності самого поняття стійкості. Відсутність єдиного загальноприйнятого концептуального підходу до самого поняття “стійкість банківської системи” спричиняє те, що в багатьох випадках важко розмежувати природну циклічність економічного розвитку і нестійкість як прояв впливу чинників неефективності трансформації й регулювання банківської системи, а також наслідків зовнішньоекономічних шоків та фінансових потрясінь.

У загальному розумінні стійкість тлумачиться як властивість системи так реагувати на зміни зовнішнього середовища, щоб не лише генерувати чинники, які зумовлюють її врівноважений стан, а й забезпечувати подальший розвиток. Тобто стійкість системи характеризується її здатністю зберігати рівновагу і повертатись у вихідний стан незалежно від зовнішнього впливу. Тракується стійкість і як стан макро- і мікросистеми, близький до стагнації¹³.

Як правило, стійкою визнається така система, в якій сукупність змін окремих економічних параметрів у кінцевому підсумку приводить всю систему до стану рівноваги. І навпаки, нестійкою визнається така система, в якій зміни окремих економічних параметрів мають не лише різноспрямова-

¹³ Юданов А. Секрети финансовой устойчивости международных монополий. — М.: Финансы и статистика, 1991. — С. 41.

ний характер і зрештою під впливом цих змін вся система відхиляється від стану рівноваги¹⁴.

Під стійкістю банківської системи в цілому розуміють певний вихідний стан, що дає змогу ефективно і повноцінно реалізовувати функцію банків як кредитно-розрахункових установ у напрямі забезпечення економічного зростання, а також здатність відновлювати цей стан після будь-яких відхилень від вихідних параметрів, викликаних кризовими явищами в різних секторах економіки¹⁵.

Визначається стійкість і як комплексний позитивний стан, що характеризується розвитком якісних параметрів діяльності банківської системи в цілому і окремих її структурних складових у взаємодії з інтересами економіки, за якого банківський сектор забезпечує ефективний розподіл економічних ресурсів у просторі і часі і здатний протистояти в своєму розвитку внутрішнім та зовнішнім дестабілізуючим впливам, не перешкоджаючи функціональній ролі в економіці країни¹⁶.

У цьому аспекті доцільно розглядати загальну, внутрішню і зовнішню стійкість, а також усадковану стійкість, яка визначає наявність певного запасу міцності, що захищає банківську систему від несприятливих дестабілізуючих чинників. Серед структурних складових змісту стійкості банківської системи слід виокремлювати: капітальну, ринкову (комерційну), функціональну, організаційно-структурну і фінансову стійкість. При цьому в ієрархії цих складових пальма першості має належати саме фінансовій стійкості. Правомірно вести мову і про стійкість депозитної бази (зобов'язань), кредитної маси тощо.

Слід розглядати й особливості різних рівнів стійкості банківської системи — абсолютної, нормальної, неналежної, крихкої, незадовільної, кризової; макро- і мезоекономічної, бажаної, припустимої, відносної.

Щодо цього слід наголосити: формулювання найбільш точної дефініції стійкості банківської системи насамперед відповідає завданням пошуку оптимального інструментарію кількісної оцінки цього явища.

Оскільки спектр чинників стійкості банківського сектору є складним і різноманітним, характеризується широкою гамою взаємозалежних елементів, процес дослідження впливу кожного з них істотно ускладнюється.

Загалом на стійкість банківської системи впливають: рівень підтримання її ліквідності, впровадження фінансових інновацій, стан охорони інформації, збереження активів, забезпечення прибутковості діяльності. Стійкість банківської системи піддається також впливу таких чинників як: наявність економічних

¹⁴ Леонтьев В. Экономические эссе. — М.: Издательство политической литературы, 1990. — С. 38.

¹⁵ Мастепанова Д.А. Методология управления процессом обеспечения устойчивости российской банковской системы. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук. — М., 2000. — С. 14.

¹⁶ Отчет о развитии банковской системы Республики Беларусь и банковского надзора за 2005 год. — Минск, 2006. — С. 29.

нормативів, що регламентують банківську діяльність, їх обґрунтованість і безумовне дотримання; рівень обов'язкового резервування; стан стабільності фінансових ринків, на яких комерційні банки здійснюють свою діяльність; рівень концентрації комерційними банками фінансових ресурсів на їх основній діяльності; частка неповернених кредитів, прострочених відсотків і пролонгованих кредитів у кредитних портфелях комерційних банків; обсяг і механізм рефінансування комерційних банків НБУ; наявність чи відсутність у певний період пікових виплат з державних боргових зобов'язань; характер інвестиційної політики комерційних банків; система розрахунків, що застосовується в банківській сфері; організаційна структура та рівень заробітної плати банківських службовців; стан управління керівниками комерційних банків структурою активів і пасивів; стан розвитку системи гарантування вкладів; рівень довіри до банківської та грошової систем і купівельної спроможності національної валюти; наявність конкурентного середовища, характер методів, що застосовуються в конкурентній боротьбі; рівень присутності в банківській системі іноземного банківського капіталу; стан банківського нагляду за діяльністю комерційних банків з боку НБУ; наявність чи потенційна можливість локальних і глобальних фінансових криз тощо.

Забезпеченню стійкості банківської системи істотно сприяє своєчасність та якість оцінки її фінансового стану; виявлення наявних і потенційних ризиків, що супроводжують її функціонування; здійснення стрес-тестування; формування дієвої системи раннього попередження кризових явищ.

Немає єдності й у визначенні критеріїв (індикаторів) стійкості банківської системи. Згідно з міжнародною практикою показники фінансової стійкості банківського сектору поділяють на такі 6 основних груп: достатність капіталу, якість активів, ефективність управління, доходи і прибуток, ліквідність і чутливість до ринкового ризику. Показники, що належать до кожної із зазначених груп, відображають різні сторони діяльності банківського сектору і, відповідно, несуть власне навантаження в оцінці його фінансової стійкості.

За оцінкою російських фахівців, моніторинг стану банківського сектору може значною мірою базуватися на показниках фінансової стійкості, так званих ПФС, розроблених Міжнародним валютним фондом. Разом з тим запропонований перелік показників не є вичерпним, він може бути доповнений з урахуванням специфіки країни, рівня її економічного розвитку та інших чинників. Ретроспективний аналіз ПФС за період, починаючи з 1998 року, свідчить, що більшість із цих показників стали чутливими індикаторами негативних процесів, які відбуваються в банківському секторі під час кризи. Водночас аналіз довів й недостатню чутливість ПФС до виявлення негативних тенденцій, що свідчать про наближення подій, аналогічних тим, що сталися весною і влітку 2004 року. Більшість ПФС фіксує лише зміни, що мають середньо- чи довгостроковий характер і слабо реагують на різку зміну тенденцій чи короткострокові провали. Ці показники часто характеризувалися певним часовим

лагом, тобто свідчили не про зростання можливих кризових явищ, а лише відображали їх постфактум¹⁷.

Згідно з дослідженням А. Демиргюч-Кунта і Е. Детрагич¹⁸ ситуація в банківській системі може розглядатися як кризова, якщо виконується хоча б одна з таких вимог:

- 1) частка активів, що не працюють, у сукупному обсязі активів перевищує 10 %;
- 2) витрати на відновлення банківської системи перевищують 2 % ВВП;
- 3) проблеми банківського сектору спричиняють націоналізацію істотної (понад 10 %) частки банківського сектору;
- 4) відбувається масове вилучення депозитів чи накладаються обмеження за їх виплатами, оголошуються “банківські канікули”.

Д. Харді і С. Пазарбасіоглу на підставі дослідження банківських криз у розвинених країнах і країнах, що розвиваються, дійшли висновку, що кризові явища в банківській сфері часто зумовлені значним уповільненням темпів економічного зростання, девальвацією національної валюти і зростанням реальних відсоткових ставок¹⁹. Ранніми індикаторами банківських криз можуть слугувати й висока волатильність темпів інфляції (типова ознака — зниження інфляції в рік, що передує кризі, і зростання за два роки до цього), зростання кредитів приватному сектору по відношенню до ВВП, несприятливі коливання цін на експортному ринку і приплив іноземного капіталу. При цьому згадувані вище фахівці стверджують, що для виникнення повномасштабної банківської кризи необхідне коливання шоккового характеру на міжнародних фінансових і товарних ринках, при виникненні банківських криз критичне значення мають несприятливі зміни валютного курсу і платоспроможність підприємств-позичальників.

А. Демиргюч-Кунт і Е. Детрагич до макроекономічних чинників банківських криз додають ще й зниження забезпеченості грошової маси золотовалютними резервами²⁰. Водночас, на їхню думку, запровадження системи страхування вкладів фізичних осіб не знижує, а навпаки, збільшує ймовірність виникнення банківських криз з огляду на виникнення так званого морального ризику.

Причому переліки чинників банківських і валютних криз є майже ідентичними. Так, із запропонованих Камінськи²¹ 12 індикаторів валютних криз і 14 індикаторів банківських криз 11 є спільними. Водночас, на відміну від валютних криз, імовірність виникнення несприятливих подій у банківському секторі збіль-

¹⁷ Сафронов В.А. Некоторые аналитические аспекты оценки финансовой устойчивости банковского сектора // Деньги и кредит. — 2005. — № 2. — С. 14.

¹⁸ Demirguc-Kunt A., Detragiache E. The determinants of banking crisis evidence from developing and developed countries. IMF Working Paper No. 97/106. International Monetary Fund, 1997.

¹⁹ Hardy D.C., Pazarbasioglu C. Leading indicators of banking crises: Was Asia different? IMF Working Papers, WP/98/91. International Monetary Fund, 1998.

²⁰ Demirguc-Kunt A., Detragiache E. The determinants of banking crisis evidence from developing and developed countries. IMF Working Paper No. 97/106. International Monetary Fund, 1997.

²¹ Kaminsky G. Currency and banking crises: The early warnings of distress. IMF Working Papers, WP/99/178. International Monetary Fund, 1999.

шується у разі впливу капіталу і зростання реальних відсоткових ставок на національному фінансовому ринку²².

На наш погляд, стійкість вітчизняної банківської системи можуть характеризувати фактичний стан виконання вітчизняними комерційними банками встановлених НБУ нормативів і дотримання порогових значень індикаторів її фінансової безпеки.

Невиконання нормативів є індикатором потенційної загрози втрати ліквідності та платоспроможності банків. Слід зауважити, що в цьому аспекті у вітчизняній банківській системі поки що складається нормальна ситуація (табл. 1).

Таблиця 1. Стан дотримання банками України економічних нормативів

№ з/п	Норматив		Станом на 01.01.2007 р.
1	H1	Норматив мінімального розміру регулятивного капіталу (тис. грн)	41148342
2	H2	Норматив адекватності регулятивного капіталу (не менш як 10 %)	14,19
3	H3	Норматив адекватності основного капіталу (не менш як 4 %)	9,34
4	H4	Норматив миттєвої ліквідності (не менш як 20 %)	56,73
5	H5	Норматив поточної ліквідності (не менш як 40 %)	70,19
6	H6	Норматив короткострокової ліквідності (не менш як 20 %)	37,83
7	H7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більш як 25 %)	21,45
8	H8	Норматив великих кредитних ризиків (не більш як 8-кратний розмір регулятивного капіталу)	191,44
9	H9	Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (не більш як 5 %)	1,97
10	H10	Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (не більш як 30 %)	5,86
11	H11	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (не більш як 15 %)	0,68
12	H12	Норматив загальної суми інвестування (не більш як 60 %)	10,17
13	H13	Норматив загальної відкритої валютної позиції (не більш як 30 %)	8,4328
14	H13-1	Норматив загальної довгої відкритої валютної позиції (не більш як 20 %)	6,9449
15	H13-2	Норматив загальної короткої відкритої валютної позиції (не більш як 10 %)	1,4953

Однак на сьогодні Україна поки що не вкладається в істотну кількість порогових значень розвитку банківської системи (табл. 2).

Проблему стійкості банківського сектору національної економіки не можна розглядати поза контекстом стійкості соціально-економічного розвитку держави в цілому. Уточнення теоретичних засад та вироблення адекватної українським реаліям методології забезпечення стійкості банківської системи дасть змогу своєчасно і точніше ідентифікувати справжні причини кризових явищ і знаходити дієві шляхи їх усунення, приймати ефективні управлінські рішення на всіх рівнях управління.

²² *Енциклопедія фінансового ризик-менеджмента / Под ред. А.А. Лобанова и А.В. Чугунова. — 2-е изд. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. — С. 789.*

Таблиця 2. Показники фінансової безпеки банківської системи

Показники безпеки банківської системи	Порогові значення показників	Фактичний стан на 01.01.2007 р.	Співвідношення фактичного і порогового значення ²³
1	2	3	4
Грошова маса (M2), % до ВВП	50 ²⁴	48,4	0,97
Приріст грошової маси, %	≤ 5–8 ²⁵	35	0,14–0,23
Приріст первинної емісії НБУ, %	≤ 20 ²⁶	26	0,77
Обсяг готівки, % до ВВП	≤ 4 ²⁷	14,0	0,29
Швидкість обертання грошової маси, обертів на рік	1–2 ²⁸	2,66 (2005 р.)	2,66–1,33
Грошовий мультиплікатор ²⁹	> 2,2 ³⁰	2,69	1,22
Рівень наповненості національної валюти резервами в іноземній валюті, %	100	59 ³¹	0,59
Рівень забезпеченості національної готівкової валюти валютними резервами, %	> 100 ³²	149,9	1,50
Рівень доларизації грошового обігу (до грошової маси в національній валюті), %	≤ 10 ³³	27	0,37
Відношення депозитів в іноземній валюті до широкого показника грошової маси	≤ 30 ³⁴	26,8	1,12
Обсяги іноземної валюти готівкою до національної валюти готівкою, %	≤ 25 ³⁵	134,7 ³⁶	0,19
Відношення грошової маси до золотовалютних резервів	> 3,5 ³⁷	2,32	0,66
Сукупні активи банківської системи, % до ВВП	≥ 80–100	65,9	0,82–0,66
Динаміка частки активів банківської системи по відношенню до рівня монетизації, %	≥ 100 ³⁸	118,1	1,18
Кредитні надходження до економіки до річного обсягу ВВП	> 1	0,46	0,46
Обсяги кредитування банками реального сектору економіки, % до ВВП	≥ 30 ³⁹	31,3	1,04
Частка кредитного портфеля в активах банківського сектору, %	≥ 45	76,4	0,59
Залежність банків від міжбанківського кредитування	< 25 ⁴⁰	5,8	4,31
Вартість банківських кредитів, % річних	≤ 10 ⁴¹	15,1 (гривневі) 11,5 (валютні)	0,66 0,87
Співвідношення відсоткових ставок реального і грошового сектору	$i < r_n < r_k < P$ ⁴²	$r_n < i < r_k$ ⁴³ $r_k > P$	—

Продовження табл. 2

1	2	3	4
Структура пасивів банків, %	33,33 — від юридичних осіб; 33,33 — від населення; 33,33 — з міжнародних ринків ⁴⁴	33,0 — від юридичних осіб; 36,0 — від населення; н/д	1,0 1,08
Прибуток на середньорічний капітал, %	15 ⁴⁵	13,52	0,90
Прибуток на середньорічні активи, %	3 ⁴⁶	1,61	0,54
Витрати банків, % до ВВП	2 ⁴⁷	7	0,29
Середньорічна відсоткова маржа, %	≥ 2 ⁴⁸	5,30	2,65
Рівень сумнівної і безнадійної заборгованості у сукупному кредитному портфелі, %	10 ⁴⁹	1,82	5,49
Норматив обов'язкових резервів за більшою частиною боргових зобов'язань банків, %	2 ⁵⁰	0,5-5	4-0,40
за зобов'язаннями на строк понад два роки, %	0	н/д	...
Темпи зміни депозитів у реальному вираженні, %	< -1,6 на місяць ⁵¹	3,25	—
Розмір страхового відшкодування за депозитами населення	1-2 частки ВВП на душу населення ⁵²	2,2	2,2-1,1
Частка вкладників, заощадження яких максимально захищені, %	90 ⁵³	н/д	
Рівень концентрації банківської системи	на 20 % комерційних банків має припадати 80 % активів (капіталу) банківської системи ⁵⁴	81,3 (70,6)	0,98 (0,88)
Домінування тієї чи іншої форми власності в банківському секторі економіки, %	30-40 ⁵⁵	н/д	
Частка іноземного капіталу у загальному обсязі банківського капіталу, %	≤ 50 ⁵⁶	27,6	1,81

²³ Співвідношення фактичного і порогового значення порогового значення, яке приймається за одиницю. При цьому воно розраховується як відношення фактичного значення до порогового, якщо бажане збільшення відповідного показника банківської безпеки і, навпаки, якщо бажане його зниження.

²⁴ *Глазьев С.* Основа обеспечения экономической безопасности страны — альтернативный реформационный курс // Российский экономический журнал. — 1997. — № 1. — С. 3-19; № 2. — С. 3-18.

²⁵ Рекомендований рівень для більшості європейських країн. Див. *Юрчишин В.* Валютні кризи. — К., 2000. — С. 9. Якщо абсолютна величина відносного відхилення грошової маси становить понад 10 %, то це — індикатор істотної зміни обсягу і структури грошового попиту та пропозиції в економіці.

²⁶ *Єрмошенко М.* Національні економічні інтереси: реалізація і захист // Актуальні проблеми економіки. — 2001. — № 1-2. — С. 18-24.

Продовження табл. 2

- 27 *Єрмошенко М.* Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. — С. 88.
- 28 У розвинених країнах задовільним вважається коефіцієнт 1–2 оборти на рік. Див. Стратегія монетарної політики: проблеми вибору та застосування. — К., 2002. — С. 243. Швидкість обігу грошей в економіці насамперед залежить від її відтворювальної структури.
- 29 Грошовий мультиплікатор визначає відношення пропозиції грошей до грошової бази, а також суму, на яку збільшується пропозиція грошей при збільшенні грошової бази на одну грошову одиницю.
- 30 Аналіз последствий можливого зниження мирових цен на нефть для российской экономики. — М., 2007. — 84 с.
- 31 Розраховано як відношення величини резервів в іноземній валюті до номінальної вартості грошової маси за мінусом валютних заощаджень на 01.01.2007 року.
- 32 *Єрмошенко М.* Національні економічні інтереси: реалізація і захист // Актуальні проблеми економіки. — 2001. — № 1–2. — С. 18–24.
- 33 *Там само.*
- 34 У документі періодичної серії МВФ № 117, “Monetary policy in Dollarized Economies”, ступінь доларизації економіки вважається високим, якщо відношення депозитів в іноземній валюті до широкого показника грошової маси перевищує 30 відсотків.
- 35 *Єрмошенко М.* Національні економічні інтереси: реалізація і захист // Актуальні проблеми економіки. — 2001. — № 1–2. — С. 18–24.
- 36 Точні дані про обсяги готівкової іноземної валюти в Україні відсутні. За окремими оцінками, на руках у населення України знаходиться від 5–8 до 18 млрд дол. За даними ДПАУ (див. *Горюнов Д., Антоненко О.* Курс на стабільність // www.context-ua.com/economy/16157.html), кількість валюти США у готівковому обігові в Україні сягає 20 млрд дол. З урахуванням останнього і зроблено розрахунок.
- 37 Аналіз последствий возможного снижения мировых цен на нефть для российской экономики. — М., 2007. — 84 с.
- 38 Экономическая безопасность России. Общий курс / Под. ред. *В.К. Сенчагова.* — М.: Дело, 2005. — С. 323–337.
- 39 *Павловський М.* Псевдореформи — це економічний тероризм проти українського народу // Голос України. — 31 жовтня 2003 року, с. 8.
- 40 Відношення сумарної величини міжбанківських кредитів до суми пасивів банківського сектору.
- 41 Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України. — К.: Академпрес, 2003, с. 59.
- 42 де: P — рентабельність економіки; r_k — норма відсотка за кредитами; r_d — норма відсотка за депозитами; i — рівень інфляції. Ситуація на грошовому ринку вважається задовільною, якщо значення рентабельності перевищує рівень інфляції. Рентабельність базових галузей реального сектору економіки має бути як мінімум вище рівня інфляції чи перевищувати рівень інфляції не менш ніж на 3 %. Також необхідно дотримуватися таких співвідношень: ставка за депозитами має перевищувати рівень інфляції, оскільки в іншому разі буде відсутній стимул для припливу й акумулювання банками заощаджень, а кошти підуть на споживчий ринок. Ставка за кредитами має перевищувати ставку за депозитами, інакше банківський сектор зазнає збитків, а за тривалого процесу відбудеться розмивання банківського капіталу. Рентабельність підприємств має перевищувати ставку за кредитами, оскільки в іншому разі підприємство інвестуватиме собі у збиток.
- 43 В Україні спостерігається гіпертрофована картина, коли за інфляції в 11,6 % депозитні ставки в гривні становили 7,6 %, кредитні ставки — 15,1 %, а рентабельність — 6 %.

Продовження табл. 2

- 44 Оптимальною вважається структура пасивів, коли їх по третині залучено від населення, юридичних осіб і з міжнародних ринків.
- 45 Оптимальний рівень для європейських банків. *Антоненко О., Горюнов Д.* Капіталізація плюс, прибавь пока минус // www.context.ua.com/есопому/15478.html
- 46 *Плисецький Д.Е.* Оцінка устойчивости финансового сектора России // Банковское дело. — 2005. — № 2.
- 47 Цей рівень вважається оптимальним для національних банківських систем. Див. *Бутенко О.* Становлення банківської системи в Україні. Проблеми капіталізації // Банківська справа. — 2005. — № 6. — С. 22.
- 48 *Плисецький Д.Е.* Оцінка устойчивости финансового сектора России // Банковское дело. — 2005. — № 2.
- 49 Згідно з міжнародною практикою банківського нагляду про високий кредитний ризик свідчить частка кредитів, що не працюють (проблемних і сумнівних), яка перевищує 10 % величини сукупного кредитного портфеля.
- 50 Parameters of the minimum reserve system. — www.ecb.int.
- 51 Аналіз последствий можливого зниження мирових цен на нефть для російської економіки. — М., 2007. — 84 с.
- 52 Міжнародна практика свідчить про те, що для ефективної роботи системи захисту депозитів розмір страхового відшкодування встановлюється в межах 1–2 частки ВВП на душу населення (див. *Смирнов Е.Е.* Российские парламентарии продолжают принимать серьезные законодательные решения, совершенствуя правовую базу в интересах эффективной деятельности финансовых институтов // Банковское кредитование. — 2006. — № 6). Такі ж параметри містяться і в рекомендаціях МВФ.
- 53 Досвід зарубіжних країн свідчить про те, що частка вкладників, заощадження яких максимально захищені, має становити приблизно 90 % (див. *Рынок финансовых услуг населению становится шире и безопаснее // Финансы.* — 2007. — № 4. — С. 14–18).
- 54 При застосуванні цього індикатора використовується принцип Парето 80/20, тобто на 20 % банків припадає 80 % активів (чи капіталу) банківської системи в цілому. Якщо це співвідношення дотримується або наближається до нього, рівень концентрації нормальний.
- 55 Пропорція між базовими і комплементарними для певного суспільства інститутами дотримується на рівні економіки в цілому, інакше система руйнується. На думку *С.Г. Кирдиной*, критичним рівнем для впровадження альтернативних інституціональних форм є рівень у 30 %–40 %, а за перевищення цього значення зростає загроза втрати домінуючого становища базових інститутів (*Кирдина С.Г.* Институциональные матрицы и развитие России. Новосибирск, ИЭ-ОПП СО РАН, 2001, с. 217). Ця теза стосувалася макрорівня, тобто інституціональної структури суспільства в цілому, однак немає методологічних причин, за якими така сама логіка не може бути застосована до аналізу явищ на мезорівні, наприклад, в окремій підсистемі національної економіки — в системі банківських і фінансових послуг. З гіпотези про критичний рівень випливає, що для домінування певної форми власності питома вага альтернативних їй форм власності має бути нижчою від зазначеного критичного рівня. Для забезпечення панування приватного сектору питома вага державного сектору має бути нижча від порогового значення на 30 %–40 %. Справді, навіть у тих країнах, де панує змішаний тип економіки, один із секторів завжди лідирує: в Китаї це державний сектор, в будь-якій із країн ЦСЄ — приватний. “Двовладдя” між державною і приватною власністю на банки спостерігається лише в Росії (див. *Верников А.В.* Формы собственности и институциональные изменения в банковском секторе (научный доклад). М., 2007. — 52 с.).
- 56 За оцінками Міністерства економіки України.